

УДК 070:004.738.5]:[7.041:305-055.2(=161.2)]«364»
DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.4.2/45>

Рогова Т. А.

Запорізький національний університет

Блищук А. С.

Запорізький національний університет

ОБРАЗ УКРАЇНСЬКОЇ ЖІНКИ В МЕДІА: СУЧАСНІ ВІЙСЬКОВІ РЕАЛІЇ

У статті авторками здійснено аналіз та синтез актуальних наукових розвідок українських та іноземних авторів, присвячених гендерним ролям, образам жінок під час війни та їх трансформації у медіа. Дослідниці систематизувавши дані, сформуvalи перелік з трьох жінок, які на їх думку, на сьогодні є прикладами мужності, сили та незламності в умовах повномасштабної війни: Оксана Рубаняк, Оксана Боркун, Ольга Стефанишина. Під час дослідження було наголошено, що перелік може розширюватися іншими у зв'язку із вибором ключового концепту презентації конкретного образу у медіа, зокрема «жінка-волонтерка», «жінка-медикиня», «жінка-пресофіцерка», «жінка-мати, яка захищає дітей, поки чоловік на фронті», «вдова, яка повністю змінила раніше звичне цивільне життя» і подібні іміджі, що робить наукову розвідку цікавою для подальшого обговорення та розширення.

З'ясовано, що у порівнянні з жіночими образами Другої світової війни, навіяними військовою пропагандою того часу, не так активно у російсько-українській війні медіа формують і просувають образ матері, захисниці роду. Здійснено порівняння з образами втіленими у монументалістиці Батьківщини-Матері. Окрім того, наголошено, що відсутній концепт секс-образу, який характерний більше для чоловіків-військовослужбовців і почав формуватися з цивільного життя, зокрема у рекламних продуктах.

Наукова стаття продемонструвала, що гендерні ролі жінки у війні змінюються, що продиктовано соціальним запитом, диджиталізацією, розширенням прав та свобод, активною увагою з боку небайдужої спільноти, науковців, журналістів до дотримання прав людей та рівності у суспільстві. Авторки наголосили, що під дією цих та інших факторів (тривалі бойові дії, просування ворога, знищення українських міст, вимушена міграція у безпечніші регіони тощо), ролі будуть модернізуватися, інколи дуже швидко, деякі з них ставатимуть важливішими в очах суспільства з урахуванням інформаційного ландшафту, актуальної обстановки на фронті та новин.

Ключові слова: образ, імідж, жінка, гендерна роль, соціальні комунікації.

Постановка проблеми. Сьогодні жінка у свідомості українця – це не лише берегиня домашнього затишку, а й активна учасниця боротьби, творчиня нового суспільного порядку, носійка сили, гідності та відповідальності. Такі образи відточувалися віками, а у медіа після лютого 2022 року почали конструюватися швидше, потужніше, одночасно відповідаючи запитам суспільства (інколи навіть стереотипно – прим. авт.) і формуючи власне ці запити. На цьому ще у 2019 році наголошувала Шарлотта Ісакссон, вивчаючи інтеграцію гендерних перспектив у НАТО: «Медіа можуть закріпити уявлення про традиційні стереотипні ролі жінки (матері або спокусниці), що може спричинити негативні наслідки, пов'язані з гендерними стереотипами» [15]. В Україні події 2014 року і потім 2022 р. продемонстрували, що медіа,

а також соціальні мережі здебільшого створюють багатопланові гендерно-стереотипні образи: жінка-воїн, жінка-волонтерка, жінка-політикиня тощо, але при цьому особливий акцент робився на її, здавалось би, на перший погляд, не жіночій ролі – жінка не може воювати, вона повинна сидіти вдома з дітьми та чекати чоловіка з фронту, тобто жінка на бойових позиціях сприймалась до певного часу як щось незвичне. Проте з часом цей стереотип зник, чому сприяли активні бойові дії, бажання жінок стати на захист країни поряд із чоловіками, бути корисною у війську, а не лише у тилу. Безсумнівно, на нашу думку, це позитивний момент, що спровокував активний розвиток образів та відповідних ролей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дас підстави стверджувати, що тема образів жінок,

як і їх висвітлення під час повномасштабного вторгнення набуває активного розвитку, що пояснюється продовженням активних бойових дій, а відтак і зміною персональних позицій жінок: все більше з їх числа мобілізуються, залишаючи звичне цивільне життя, хтось стає волонтером, хтось продовжує чекати чоловіка, а хтось стає вдовою. Так, на думку, Т. Храбан та К. Самоїленко, які проаналізували 50 статей про жінок у ЗСУ, «Медіа пропонує своїй аудиторії два типи образів військовослужбовиць: 1) консервативний образ, що ґрунтується на стереотипних уявленнях про жінку; 2) контрстереотипний образ, який відкидає шаблони й руйнує гендерні стереотипи. Консервативна типізація образів військовослужбовиць, що стає демонстрацією стурбованості суспільства щодо виконання військовослужбовцями бойових завдань, які не відповідають традиційним уявленням про маскуліність і фемінність, не тільки закріплює уявлення про традиційні стереотипні ролі жінки, але й оспорує перспективу участі жінок у бойових діях» [14, с. 145]. У своїй праці, спираючись на наукові розвідки Т. Марценюк, Г. Гриценко, А. Квіт від 2015 року, вони вказали на образи жінок військовослужбовиць АТО, зображені в медіа, як «“жінка-воїн”, “турботлива помічниця”, “революціонерка”. Образ “жінки-воїна” поєднає в собі риси “амазонки” й елементи жіночності...» [14, с. 149].

У науковій сентенції В. Бабенко підкреслює, що після повномасштабного вторгнення набули активного поширення як в ЗМІ так і в просторі соціальних мереж образи, зокрема образ українського військового як чоловічого секс-символа [2, с. 161], а в царину наукових розвідок з соціальних комунікацій цей концепт почав корелюватися із іншими актуальними в науковій думці поняттями: гендерні ролі, маскуліність, мачизм, сексуалізація та еротизація, імідж, ідентичність [там само]. Зауважимо, що якщо витокі образу секс-символу чоловіка-військового беруть початок з реклами кінця ХХ ст., формувалися спочатку як «предмет задоволення сексуального інтересу» [2, с. 164], то образ жінки у війні формується з початкової критичної точки – кардинальна зміна звичайної ролі без акценту на сексуальність.

Дослідниця О. Мельникова-Курганова, розглядаючи гендерні ролі жінок, зауважує, що вони сприймаються «...через вже існуючі фрейми і смисли» [7, с. 113], при цьому, спираючись на попередні дослідження, наголошує, що саме вони асоціюються з гендерними стереотипами жінки як хранительки домашнього вогнища, дружини,

матері, домогосподині. І саме в кризові періоди життєдіяльності суспільства, зокрема під час війн, жінки руйнують безліч упереджень» [там само]. Саме тому у цій статті авторки пропонують опис образ трьох жінок, які захищають країну, допомагають іншим завдяки організації фондів, переосмислюють біль втрати чоловіка на фронті через зміну діяльності та звичних орієнтирів.

Розглядаючи у 2019 році російсько-український конфлікт, образи, які породили медіа та закріпились у пам'яті, дослідниця А. Коник виділяє серед іншого міфологізований образ «України-воїна», а «... ЗМІ створюють привабливе медійне жіноче обличчя воїна – «Дівчата зрізають коси». Активна участь жінок в зоні АТО/ООС спростовує стереотипне уявлення про те, що війна – це винятково чоловіча справа. Образ заплаканої матері та дружини, що чекають на солдата в тилу поступився образу жінки-бійця, з військовою «нежіночою» спеціальністю: артилеристки, гранатометниці, штурмовички, розвідниці, кулеметниці, мінометниці, снайперки тощо. В Україні сформувався помітний жіночий ветеранський рух. Жінки оголосили війну бюрократії і вибороли своє право на участь у війні» [5, с. 47].

Дуже влучно підкреслює цінність образу А. Авершина: «образ дівчи-воїтельки є приналежним до світового культурного контексту й актуалізований в Україні російською воєнною агресією, зумовлений героїзацією жінок-військових, волонтерок, громадських активісток» [1, с. 293], розширюючи приналежність до війни не лише жінок, які служать у війську.

Варто зазначити вагомий науковий вклад у дослідження теми гендерних ролей жінки, зокрема у складні періоди для суспільства, таких авторів, як Р. Егнелл (Канада), Е. Кінг (Ізраїль), С. Г. Ріммер (південна Африка), а також вітчизняних: М. Бутиріна, А. Костовська, П. Мірошниченко, В. Павленко, Л. Чернявська та інші.

Постановка завдання. Основними завданнями цієї наукової статті авторки визначили 1) аналіз джерельної бази серед українських та іноземних дослідників, які порушували теми образів жінок у війні, гендерно-чуттєві теми у критичні для суспільства періоди; 2) пошук образів сильних жінок-українок, опис їх медійного портрету; 3) формування предмету подальшого наукового обговорення – які нові образи та гендерні ролі будуть конструювати медіа під час війни та після її закінчення.

Виклад основного матеріалу. Зауважимо: образ української жінки в медіа під час воєнних

реалій з 2014 р. суттєво відрізняється від іміджів, нав'язаних військовою пропагандою, де жінка часто зображується як символ нації та материнства; уособленням країни, яку потрібно захищати. Варто згадати лише постументи Батьківщини-Матері, розміщені у Києві та Волгограді. На цьому наголошує А. Авершина: «Простежуючи зображення часів Першої та Другої світових війн у світовій і українській художніх практиках, спостерігаємо тенденції щодо зображення жіночих образів у візуальній культурі. Насамперед жінок зображували в символічних образах держави (роботи Олени Кульчицької «Возз'єднання України», «Страхиття війни»), матері (роботи Кете Кольвіц «Матері», «Жертва», «Матір з дитиною») та військової (ілюстрації американського художника Дена Сміта “WAC Air Controller” – «Жіночий армійський корпус Контролер повітря», “WAAC / This Is My War Too” – «Жіночий армійський корпус / Це моя війна теж»» [1, с. 295].

У час сучасних технологій, соціальних мереж, медіа як ще одного джерела візуального контенту, із розвитком теми захисту прав, соціальної рівності, ці образи суттєво змінились. Дослідниця В. Павленко, аналізуючи репрезентацію військової кампанії у Сирії, принагідливо зазначала: «...на початку в повідомленнях увагу приділяли воєнним діям, а пізніше почали демонструвати почуття людей, які живуть в умовах війни; оцінку подій журналісти передавали через думки інших людей» [8, с. 23], і цей досвід актуальний для українських реалій. У цій розвідці розглянемо три різні приклади жіночої стійкості:

1. Оксана Рубаняк – військова, яка після загибелі свого воїна залишилася на передовій та продовжує бій.

2. Оксана Боркун – жінка Героя, яка створила громадську організацію «Маємо жити», об'єднавши інших жінок, що втратили чоловіків.

3. Ольга Стефанишина – народна депутатка, чоловік якої загинув на Чернігівщині, стала авторкою та борчинєю закону про медичний канабіс, який покликаний допомогти ветеранам та цивільним із посттравматичними наслідками війни.

Наголосимо, що цей перелік може розширюватися зі змінами ключових концептів та стереотипів у виділення того чи іншого іміджу.

Розглянемо ці образи детальніше.

Оксана Рубаняк – письменниця та командирка, амбасадорка ГО «Arm Women Now». Вона відома під позивним «Ксена» – одна з найскравіших постатей сучасної України. Народилася 28 січня 2003 р. в селі Грамотне на Івано-Фран-

ківщині. З перших днів повномасштабного вторгнення Росії в Україну жінка добровільно вступила до лав Збройних Сил України, спочатку як кулеметниця в 72-й окремій механізованій бригаді імені Чорних Запорожців, а згодом – як командирка взводу безпілотних авіаційних комплексів.

Під час служби зазнала важкого поранення під Вугледаром у березні 2023 р., але вже в червні того ж року повернулася на передову. Бахмут, Мар'їнку, Вугледар – її шлях пролягав через найгарячіші точки фронту. У цих умовах вона не лише виконувала бойові завдання, а й знаходила час для творчості.

Оксана – авторка кількох поетичних збірок, серед яких «Орнаменти долі» (2020), «Назустріч смерті» (2023) та «Дорога життя» (2024). Її поезія передає глибину переживань солдата на передовій. Це відвертий щоденник війни, який написаний людиною-воїном.

У лютому 2025 року її стрічка в Facebook стала чорною. Ми дізналися, що на фронті загинув коханий Оксани, військовослужбовець і поет Максим Смець, позивний «Єнот» [10]. Ця втрата стала ще одним випробуванням для неї. Кожен допис Оксани про «Єнота» розбиває серце вщент, але вона мусить писати, бо її тексти та вірші – терапія. «Ксена» не зламалася. Навпаки, вона продовжує свою боротьбу на фронті та творчість, вшановуючи пам'ять загиблих побратимів і коханого через поезію та активну громадську діяльність.

Оксана Боркун – жінка Героя, яка об'єднала інших, народилася в Ірпені у 1983 р. У 2022 році поблизу Бахмута загинув її чоловік Володимир Гунько. Оксана з Володимиром любили подорожувати, а їхнє життя було наповнене любов'ю до тварин та мріями про майбутнє. Володимир вже мав бойовий досвід, адже пройшов Іловайськ та Широкине [13]. На фронт повернувся одразу, як 24 лютого 2022 року Україна прокинулася від ракетних ударів. На жаль, друга його боротьба не була довгою, чоловік загинув від ракетного удару, який зруйнував укриття де перебували оборонці.

Після втрати чоловіка Оксана пережила глибоку депресію й повне переосмислення всього свого життя та цінностей. Вона продовжила добрі справи чоловіка, які переросли в потужні організації. Зокрема – фонд «Маємо жити», в рамках якого була створена спільнота «Маємо жити. Простір для жінок», який нараховує більше 6 000 учасниць [12].

Пані Оксана активно ділиться своїм досвідом у соціальних мережах та в інтерв'ю журналістам, розповідаючи, як саме треба спілкуватися з жін-

ками, які втратили чоловіків на війні та що не варто говорити, аби не зробити боляче. Ця організація створює безпечний простір для емоційного відновлення, а також – юридичної та психологічної допомоги, а найголовніше – сприяє збереженню пам'яті про загиблих героїв. Ця спільнота є закритою й там діють суворі правила, адже ніхто немає права ображати тих, хто нині вразливий.

Ольга Стефанишина – політикиня, народилась 1983 р, тривалий час працювала з благодійними фондами та іноземними місіями. У березні 2022 р. Ольга повідомила страшну новину на своїх сторінках в соцмережах. «Мій коханий чоловік, Богдан, загинув від російського снаряда під Черніговом, намагаючись врятувати людей. Мені дуже боляче. С...ка війна», – написала Стефанишина [3]. Ця трагедія глибоко вплинула на їх політичну діяльність, надавши їй нової гостроти, людяності та місії.

Народна депутатка стала авторкою та головною лобісткою Закону № 7457 – про врегулювання обігу рослин роду коноплі у медичних, наукових та промислових цілях [9]. Пізніше він був ухвалений Верховною Радою та став проривом для української медицини, а найголовніше – проривом для української медицини й великою надією для пацієнтів: ветеранів із ПТСР, онкохворих, людей із хронічним болем. Саме боротьба Ольги та готовність говорити про тему, яку роками табували, зробила цей закон реальністю [11].

Ольга Стефанишина – жінка-лідер. Вона здатна відчувати біль, але не дозволяє зупинити себе. Її досвід – приклад того, як особиста втрата може трансформуватися у суспільне благо.

Дослідниця А. Авершина підкреслює: «Образ діви-воїтельки як при-належний до світового культурного контексту й актуалізований в Україні російською воєнною агресією, умовлений героїзацією жінок-військових, волонтерок і громадських

активісток» [1, с. 297]. І важливо, що ця героїзація стосується як жінки, яка перебуває на бойових позиціях, так і тієї, яка «бореться» у тилу можливими для себе способами.

Висновки. У процесі дослідження дійшли висновку, що образ жінки у медіа у військових реаліях значно відрізняється від образів, які навіювались військовою пропагандою і були спрямовані виключно на демонстрацію важливості концепту материнства, очікування чоловіка з фронту, виховання дітей та захисту батьківщини. При цьому показовим є момент, що жіночі іміджі позбавлені яскраво виражено сексуального мотиву у демонстрації медіа, на протигагу чоловічим, які беруть свій початок з активних рекламних кампаній наприкінці ХХ століття.

Авторки розуміючи вплив диджиталізації, стрімку появу нових військових професій, динамічність інформаційного ландшафту, продовження активних бойових дій, вказують, що запропонований перелік яскравих образів, сконструйованих медіа, буде розширюватися; окремі з цих образів будуть у певний період більш потужними за запитом суспільства, проте ситуація буде динамічною. У подальших наукових сентенціях актуальним стане розгляд таких образів жінок, гендерних ролей, сконструйованих медіа під час війни та після її закінчення, їх порівняння між собою, прогнозування появи нових різновидів.

Отже, образ української жінки в медіа у військових реаліях характеризується героїзмом, відсутністю стереотипного підходу щодо єдиного обов'язку чекати вдома чоловіка, проявами жіночності, демонстрації сили. При цьому багато героїнь проживають критичні моменти у житті (часто втрата коханих на фронті – прим. авт), вирішують кардинально змінити свої звичні ролі, заснувати фонди допомоги, тощо.

Список літератури:

1. Авершина А. О. Модифікація образу жінки-воїтельки у візуальній культурі України в період російського вторгнення. *Культурологічний альманах*. 2024. № 4. С. 293–298.
2. Бабенко В. С. Формування стереотипного образу українського військового як «секс-символу» у висвітленні російсько-української війни у ЗМІ. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: Філологія. Журналістика. 2023. Т. 34 (73) № 1 Ч.2. С. 160–167. DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2023.1.2/26>.
3. Депутатка Ради Стефанишина втратила чоловіка – «загинув, намагаючись врятувати людей». *Radio Свобода*. URL: <https://surl.li/trjppr> (дата звернення 12.05.2025).
4. Інформація про Оксана «Ксена» Рубаняк. *Forbes*. URL: <https://forbes.ua/profile/oksana-ksenarubanyak-1831> (дата звернення 14.05.2025).
5. Коник А. Російсько-український конфлікт у дзеркалі ЗМІ: війна в пам'яті та війни пам'ятей. *Вісник Львівського університету*. Сер. Журналістика. 2019. Вип. 45. С. 44–51.
6. Мазіна Н. «Ніхто не обіцяв, що з нашими чоловіками цього не станеться. Люди вмирають на війні». Спільнота для вдів загиблих. *Нromadske*. URL: <https://surl.li/yunsmq> (дата звернення 12.05.2025).
7. Мельникова-Курганова О. С. Гендерні ролі жінки під час війни. *Матеріали Другого науково-методологічного семінару «Права людини: відображення у медіанпросторі»*. Київ : НАУ. 2023. С. 113–115.

8. Павленко В. Репрезентація подій у Сирії в британському воєнному медіадискурсі. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. 2018. № 5. С. 22–23.
9. Павлюк А. Стефанишина: Перший препарат на основі медичного канабісу в Україні може з'явитися у січні. *Українська правда. Життя*. URL: <https://surli.cc/beunof> (дата звернення 10.05.2025).
10. Пасічник К. «Забери мене до себе». Захисниця Оксана Рубаняк написала щемливе послання загиблому коханому, військовому Максиму Ємецю. *NV.UA*. URL: <https://surli.cc/tubwprf> (дата звернення 14.05.2025).
11. Президент підписав Закон щодо обігу медичного канабісу в Україні. *Офіційний сайт Міністерства охорони здоров'я*. URL: <https://surl.li/zgnbab> (дата звернення 10.05.2025).
12. Спільнота вдів загиблих захисників запускає проєкт, щоб суспільство краще розуміло їх: «Виносимо все закрите назовні». *Hromadske*. URL: <https://surl.li/qkance> (дата звернення 12.05.2025).
13. Срібнянська К. Пройшов Іловайськ та Широкине: на війні загинув відомий український боєць. *Апостроф*. <https://apostrophe.ua/ua/news/society/2022-08-03/proshel-ilovaysk-i-shirokino-na-voyni-pogib-izvestniy-ukrainskiy-boets/275905> (дата звернення 12.05.2025).
14. Храбан Т. Є., Самойленко К. О. Висвітлення образів військовослужбовців в українських медіа в період російсько-української війни. *Український соціум*. 2023. № 2(85). С. 145–167.
15. Isaksson C. Integrating Gender Perspectives at NATO: Two Steps Forward, One Step Back. *Women and Gender Perspectives in the Military: An International Comparison* / ed. by R. Egnell and M. Alam. Washington: Georgetown University Press. 2019. P. 225–252. DOI: <https://doi.org/10.2307/j.ctv8xngd5.15>.

Rohova T. A., Blyshchyk A. S. THE IMAGE OF UKRAINIAN WOMEN IN THE MEDIA: CARRENT MILITARY REALITIES

The article analyzes and synthesizes current research by Ukrainian and foreign authors on gender roles, images of women during war, and their transformation in the media. Having systematized the data, the researchers formed a list of three women who, in their opinion, are examples of courage, strength and resilience in a full-scale war: Oksana Rubanyak, Oksana Borkun, and Olga Stefanishyna. The research has shown that the list can be expanded due to the choice of the key concept of presenting a particular image in the media, including “a woman volunteer”, “a woman doctor”, “a woman press officer”, “a woman mother who protects children while her husband is at the front”, “a widow who has completely changed her previously familiar civilian life”, and similar images, which makes the research interesting for further discussion and expansion.

It is found that, compared to the female images of the Second World War, inspired by military propaganda of the time, the image of the mother, the defender of the family and the country, is not so actively formed in the Russian-Ukrainian war. A comparison is made with the images embodied in the monumentalism of the Motherland. In addition, it is emphasized that there is no concept of a sex image, which is more typical for male soldiers and began to be formed in civilian life, in particular in advertising products.

The scientific article demonstrated that women's gender roles in war are changing, which is dictated by social demand, digitalization, expansion of rights and freedoms, and active attention of the public, scholars, and journalists to the observance of human rights and equality in society. The authors emphasized that under the influence of these and other factors (prolonged hostilities, enemy advancement, destruction of Ukrainian cities, forced migration to safer regions, etc.), the roles will be modernized, sometimes very quickly, some of them will become more important in the eyes of society, taking into account the information landscape, the current situation at the front, and the news.

Key words: image, woman, gender role, social communications.